

Møn 1657-1700

De svenske troppers overgang fra Jylland via Fyn og de tilfrosne bæltter til Sjælland i vinteren 1657-1658

I 1657 indledte Frederik III en krig mod Sverige. Kongen regnede med at krigen skulle indledes til søs, fordi svenskerne befandt sig på krigstogt i Polen og var nødt til ad søvejen at vende tilbage til Sverige.

Men det var svenskerne ikke. Den svenske konge Karl Gustav valgte nemlig at holde sig på landjorden det første stykke vej ved at føre en svensk hær på 6000 ryttere og 2500 fodfolk sydfra op gennem Jylland til Lillebælt.

Det lykkes i første omgang den danske flåde at hindre de svenske tropper i at krydse Lillebælt. En streng vinter med hård frost bevirker imidlertid at bæltterne fryser til og giver svenskerne mulighed for at krydse både Lillebælt og Storebælt til fods.

Krigen ender som bekendt med dansk nederlag og den ydmygende Roskildefred i begyndelsen af 1658.

Hen på efteråret fortryder svenskerne den indgåede fred og indleder et nyt angreb på Danmark. Sjælland bliver hurtigt besat og København indesluttet. Til gengæld holder øerne Lolland, Falster og Møn stand mod svenskernes angreb.

Ad søvejen er det derfor muligt at sende forsyninger til den indesluttede hovedstad, og dermed forhindre svenskerne i at indtage byen. For at forhindre dette beslutter svenskerne sig til at erobre øerne.

Møns forsvar bestod af 100 ryttere og ca. 500 landeværnsfolk, det vil sige bønder og Stegeboere.

Da Grønsund begynder at fryse til i december 1658, hugger mønboerne render i isen for at holde fjenden væk.

Det lykkes mønboerne i december og januar at slå flere svenske landgangfsforsøg over isen tilbage.

Også i april og maj 1659 bliver forskellige angreb slået tilbage.

Den 29.maj lykkes der imidlertid svenskerne at få en lokalkendt til at vise en vej, der via Bogø gav svenskerne mulighed for at gå i land ved Lille Damme mader, og der falde de mønske forsvarsstyrker i ryggen.

Det resulterede i ca. 70 dræbte mønboere.

De tilfangetagne forsvarere måtte løskøbe sig fra fangeskabet.

Den svenske besættelse resulterer i plyndringer, særlig på Østmøn. I Stege får man stoppet plyndringerne ved at betale svanskerne 100 Rigsdaler.

Før krigen var der ca. 540 fæstegårde på Møn med store besætninger. Efter krigens afslutning i 1661 er 244 af fæstegårdene øde eller nedbrudte, 67 er brøstfældige og har intet fået sået. Af de resterende har 127 fået sået så lidt, at man ikke kunne kræve landgilde af dem i 1660.

I 1660 bliver Møn "overladt" til den hollandske forretningsmand Gabriel Marselis for en pantesum på 100.000 speciedalere.

Marselis havde ydet Danmark store leverancer og pengelån under krigen fra 1643 til 1645 og fra 1657 til 1660, og kronen skyldte ham store summer.

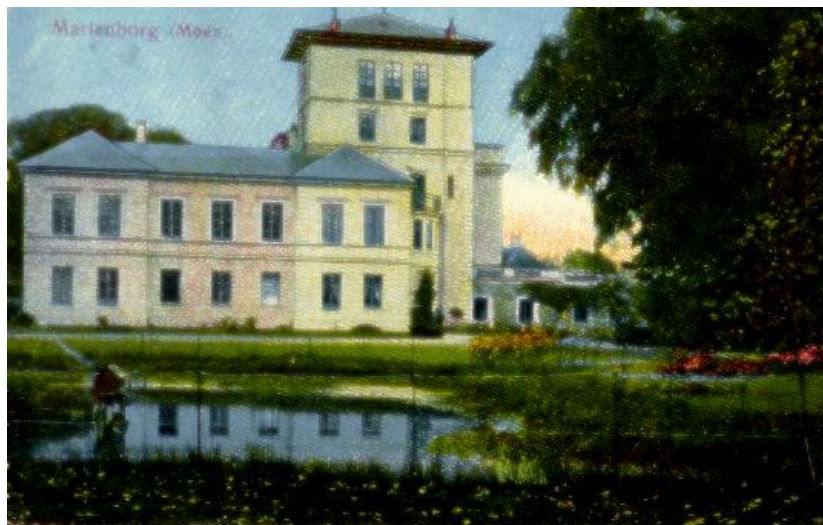
Hele øens jordegods og dens skove blev lagt under Marselis'es pant. Kongen forbeholdt sig dog Stege by, alle kongelige skatter og rettigheder, jagtretten og regeringsmagten. Til gengæld blev Marselis amtmand på Møn, og skulle som sådan opkræve skatter for kongen.

Gabriel Marselis, der også havde erhvervet sig store godser andre steder i Danmark og Norge, blev adlet i 1665. Han døde i 1673, hvorefter sønnen Vilhelm Marselis overtog pantet.

Efter Vilhelm Marselis'es død i 1683 mistede familien pantet. Det skyldtes, at der det år faldt dom i en langvarig retssag om misligholdelse af en kontrakt vedrørende salthandel indgået med Christian IV i 1642.

Marselis'es og et andet hollandsk firma blev dømt til hver at betale 92.112 Rigsdaler til kronen. Da kongen også havde andre fordringer på Marselis, kunne Møn derfor frigøres.

Allerede året efter besluttedes det at indkvartere Den kongelige Hestgarde på Møn, og allerede 28.maj 1685 ankom de første 4 kompagnier. Hestgarden bestod af i alt 6 kompagnier. Af disse skulle der hele tiden være 2 i vagttjeneste i København. Der var vagtskifte hver 4. måned, hvor 2 kompagnier drog fra Møn til København, og 2 fra København til Møn.

Nygaard / Marienborg

Da Den Kongelige Hestgarde i 1689 har været indkvarteret på Møn i 4 år bliver dens chef Samuel Christoph von Plessen forfremmet til generalløjtnant. Samtidig bliver han generalinspektør over ryttergodset, tilknyttet generalkrigskommissariatet og direktør for krigshospitalet.

Allerede i 1685 var han blevet udnævnt til kongelig amtmand, hvilket betød at han nu havde både den militære og civile myndighed på øen.

Han boede mest i København på sin store gård mellem Store Kongensgade og Bredgade. På Møn indrettede han sig på de to Nygårde, senere omdøbt til Marienborg. Her opførte han et mindre lystslot med 150 fag hus, 68 fag vinduer, 8 skorstene, ridehus, fiskedamme, have og dyrehave, der var omgivet af kunstfærdige hegn.

Dette kostede Møns bønder en masse hoveriarbejde med udgravninger, opfyldninger, kørsel, hegnopsættelse og meget andet.

Mange af materialerne blev taget fra Steges bymur og 2 af Steges byporte, som Plessen lod nedrive til formålet.

Foruden anlægsarbejderne på Marienborg satte Plessen bønderne til at tørlægge Gammelsø, Tagholm og Busemarke sø, samt til at anlægge sluseanlæg i Nyhåndsbæk.

Den Kongelige Hestgarde's indkvartering på Møn afsluttedes i 1697.

Hestgardens afgang betød ikke, at Møn slap for militær indkvartering.

Øen blev nu udset til at være bosættelse for bådsmand (søfolk) fra landets krigs- og handelsflåde.

Planen var at benytte de tidligere hestgarderes huse til boliger for bådsmandene, suppleret med ca. 600 nye huse placeret langs skov og strand.

I Stege blev den gamle latinskole lavet om til regne- og skrive-skole for de elever, der ønskede at blive optaget på en planlagt ny navigationsskole.

Den 2 etages navigationsskole blev bygget og stod færdig i 1705.

Det lykkedes at få uddannet 6 duelige styrmænd på navigations-skolen, før man indså, at planen ikke virkede, og opgav den.

Kilde: Af Møns Historie ved Frede Bojsen, bind 6.